PARADIGMA MAĎARSKÝCH SLOVIES ZAKONČENÝCH NA MORFÉMU *-IK* A JEJ SÚČASNÝ STAV V SYSTÉME SLOVIES A V KOMUNIKAČNEJ PRAXI¹

ISTVÁN KOZMÁCS

Fakulta stredoeurópskych štúdií Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

KOZMÁCS, István: The paradigm of Hungarian *-ik* verbs and their current position in the verb system and the language use. *Jazykovedný časopis (Journal of Linguistics)*, 2020, Vol. 71, No 3, pp. 393 – 408.

Abstract: The article deals with the typology of the paradigms of Hungarian verb and describes the phenomenon of the originally medial-reflexive *-ik* verbs of Hungarian. The article presents the problems caused by the use of the paradigm revived by the Hungarian language renewal in the 19th century and compares the use of the *-ik* verbs by bilingual Hungarian students in Slovakia with their contemporaries in Hungary. The result of the study shows that Hungarian high school students in Slovakia are more likely to search for standard variants compared to their Hungarian peers if they feel that using a non-standard solution could lead to a negative value judgment.

Key words: typology, conjugation, medial-reflexive conjugation, Hungarian *-ik* verb, linguistic discrimination

ÚVOD

V súčasnosti sa v maďarskom jazyku rozlišujú tri typy verbálnych paradigiem: podľa prvého typu sa môžu časovať všetky typy sloves, je to tzv. všeobecné alebo **neurčité** časovanie.² Druhú paradigmatu predstavuje tzv. determináčné alebo **určité**³ časovanie tranzitívnych sloves (s výlučnou akuzatívnou väzbou). Podľa tohto typu sa môžu časovať aj pôvodne intransitívne slovesá, ak vyjadrujú dokončený dej a v tomto význame majú väzbu s akuzatívom, napr. *Lefutott a hegyről* (‘Zbehol z kopca’) ~ *Lefutotta a távot* (‘Zabehol trasu’, dosl. ‘Zbehol trasu’).⁴ Tretím typom konjugácie je časovanie tzv. ikových sloves, teda intransitívnych sloves, ktoré majú

¹ Štúdiá vznikla v rámci projektu VEGA č. 1/0170/18 *Menšinová varieta maďarského jazyka na Slovensku*. Z maďarčiny preložila Gizella Szabó Mihály.

² Po maď. *általános ragozás*, podľa staršej terminológie: *alanyi ragozás* (podmetové časovanie), v tomto príspevku budeme používať slovenský termín *neurčité časovanie*, ktorý sa bežne používa v odborných prácach a v učebniciach maďarčiny pre Slovákov.

³ Po maď. *határozott ragozás*, podľa staršej terminológie: *tárgyas ragozás* (predmetové časovanie), v tomto príspevku budeme používať slovenský termín *určité časovanie*, ktorý sa bežne používa v odborných prácach a v učebniciach maďarčiny pre Slovákov.

⁴ Na tento jav už v roku 1825 upozornil napr. lingvišta Pál Beregszászi Nagy (1825).

v prézente v 3. osobe singuláru koncovku *-ik* – tento typ sa nazýva **ikové** časovanie (ikes igeragozás).

Pred podrobnejšou analýzou problematiky ikového časovania podávame prehľad o rozdieloch medzi neurčitým a určitým časovaním, resp. sa zaoberáme typologickým statusom určitej konjugácie v maďarskom jazyku. Z tabuľky č. 1 možno vyčítať základný rozdiel medzi neurčitým a určitým časovaním. Gábor Tolcsvai Nagy charakterizuje tento rozdiel takto: „Ak sa sloveso časuje podľa neurčitej konjugácie, môže sa pri slovesnom prísudku vyskytovať landmark⁵ s rôznymi pádovými príponami, resp. môže existovať aj vetná štruktúra bez landmarku. Oproti tomu pri slovese časovanom podľa určitého typu konjugácie sa povinne nachádza určitý objekt“ (Tolcsvai Nagy, 2015, s. 128). Treba poznamenať, že povinný určitý objekt (syntakticky priamy predmet v akuzatíve) nemusí byť vo vete explicitne vyjadrený, podľa komunikačnej situácie ho možno vyjadriť, alebo pokiaľ komunikujúci partneri – expedient i recipient – na základe svojich predchádzajúcich vedomostí alebo z kontextu vedia, čo je predmetom vety, podstatné meno v akuzatíve môže vo vete absentovať.

Tabuľka č. 1: Neurčité a určité časovanie tranzitívnych sloves *vár* (,čakať‘) a *válaszol* (,odpovedať‘) (Tabuľka vyhotovená podľa Tolcsvai Nagy, 2015, s. 128)

– <i>Mit csinálsz?</i> ,Čo robíš?’	Neurčité časovanie (indikatív, prézent, 1. osoba singuláru) ⁶	Určité časovanie (indikatív, prézent, 1. osoba singuláru)
(1) – <i>Várok.</i> <i>čakat’</i> + osobná prípona ,Čakám.’		
(2) – <i>Várok valakit.</i> <i>čakat’</i> + osobná prípona <i>niekto</i> + akuzatívna pádová koncovka ,Čakám niekoho.’		
(3) – <i>Várok egy levelet.</i> <i>čakat’</i> + osobná prípona neurčitý člen <i>list</i> + pádová prípona akuzatívna ,Čakám list.’		– <i>Várom a levelet.</i> <i>čakat’</i> + osobná prípona určitý člen <i>list</i> + pádová prípona akuzatívna ,Čakám list.’ [o ktorom už bola reč]

⁵ Termín *landmark* používame v tom zmysle, ako ho navrhol R. W. Langacker, teda ako sekundárny participant (objekt, vo vzťahu ku ktorému sa trajektor, čiže primárny participant al. primárny objekt, chápe ako pohybujúci sa al. lokalizovaný).

⁶ V neurčitom časovaní môže byť landmark vyjadrený zámenom (2) alebo podstatným menom v akuzatíve s neurčitým členom (3), resp. podstatným menom v inom páde, ako v akuzatíve (4, 5, 7). Konkrétny pád závisí od slovesa. V príkladoch (5) a (7) má podstatné meno okrem pádovej prípony aj posesívny sufix 1. osoby singuláru (s významom ,môj‘).

– <i>Mit csinálsz?</i> ,Čo robíš?‘	Neurčité časovanie (indikatív, prézent, 1. osoba singuláru) ⁶	Určité časovanie (indikatív, prézent, 1. osoba singuláru)
(4)	– <i>Várok Jánosra.</i> čakať + osobná prípona <i>Ján</i> + pádová prípona sublatívna ,Čakám na Jána.‘	– <i>Várom Jánost.</i> čakať + osobná prípona <i>Ján</i> + pádová prípona akuzatívna ,Čakám na Jána/Čakám Jána.‘
(5)	– <i>Várok a soromra.</i> čakať + osobná prípona určitý člen <i>rad</i> + posesívny sufix + pádová prípona sublatívna ,Čakám, kým prídem na rad.‘	– <i>Várom a soromat.</i> čakať + osobná prípona určitý člen <i>rad</i> + posesívny sufix + pádová prípona akuzatívna ,Čakám, kým prídem na rad.‘
(6)		– <i>Várom [a vonatot/ Jánost/őt].</i> čakať + osobná prípona [, Čakám (niekoho, niečo)‘. Expedient i recipient presne vedia, koho alebo čo čaká hovoriaci.]
(7)	<i>Válaszolk a leveleimre.</i> odpovedať + osobná prípona určitý člen <i>list</i> + posesívny sufix + pádová prípona sublatívna ,Odpovedám na listy (adresované mne).‘	<i>?Válaszolom a leveleimet.</i> odpovedať + osobná prípona určitý člen <i>list</i> + posesívny sufix + pádová prípona akuzatívna ,Odpovedám na listy. (adresované mne).‘
(7a)		<i>Megválaszolom a leveleimet.</i> slovesná predpona + <i>odpovedať</i> + osobná prípona určitý člen <i>list</i> + posesívny sufix + pádová prípona akuzatívna ,Odpovedám na listy (adresované mne).‘

V súčasnom maďarskom jazyku nie je potrebné vyjadriť osobitnou morfému intransitívne používanie tranzitívnych slovies (napr. v habituálnom význame).⁷ Sloveso *Várok* vo vete (1) je v skutočnosti intransitívne sloveso, teda nevyžaduje vyjadriť predmet vety. Oproti tomu pri slovesnom prísudku *Várom* vo vete (6) môže byť vynechaný kontextovo alebo situačne známy predmet, napr. ak účastníci komunikácie vedia, na koho alebo na čo čaká hovoriaci.

Počas historického vývoja maďarského jazyka sa kódovanie vzťahu agensa (A) a paciensa (P) uberalo dvoma smermi: jedným bolo neurčité/určité časovanie a druhým ikové časovanie, ktoré možno nazvať mediálno-reflexívnym.⁸

⁷ Tento typ slovies sa nazýva anticausative, resp. deobjective/antipassive/absolut(iv)e (Haspelmath, 1990 s. 33 – 34).

⁸ Mediálne slovesá sú stavové slovesá, teda vyjadrujú dej, stav alebo zmenu stavu, napr. *leng* (,viat‘), *fagy* (,mrznúť‘), *havazik* (,snežiť‘), *meggyógyul* (,uzdravieť‘). Reflexívne slovesá sú slovesá

1. VŠEOBECNÉ/DETERMINAČNÉ ČASOVANIE

V rámci maďarského neurčitého časovania sa na slovese kóduje agens, teda relačnou morférou sa vyjadruje agens, gramatický podmet vety; pri určitom časovaní sa relačnou morférou vyjadrujú agens a zároveň paciens.⁹ V prípade určitého časovania maďarských slovies sa relačnou morférou zároveň vyjadruje agens, ktorý môže mať formu 1. až 3. osoby singuláru a plurálu (SgPl1–3), i paciens v 3. osobe singuláru a plurálu (SgPl3) (pozri príklad 8). Ak je paciens vyjadrený formou 2. osoby singuláru a plurálu (*teba, vás*), relačnou morférou sa vyjadruje iba Sg1 agens (pozri príklad 9). Existujú prípady na spoločné vyjadrenie agensa a paciensa (predmet vety je v tvare SgPl2), to sa však obmedzuje na prípady, keď agensom (gramatickým podmetom vety) je 1. osoba singuláru, pozri vetu (9).

(8)

<i>Várom~várod~várja~várjuk~várjátok~várják</i>	(Pétert/	<i>a vonatot/</i>	<i>a vonatokat).</i>
vár+om~od~ja~juk~játok~ják	Péter+t	a vonat+ot	a vonat+ok+at
čakať+[(ASg1–3~Pl1–3)-(PSg3–Pl3)]	Péter+Acc	Det. vlak+Acc	Det. vlak+Pl+Acc
„Čakám~čakáš~čaká~čakáme~čakáte~čakajú“	(,Petra/	vlak/ na vlak	vlaký/na vlaký“)

(9)

<i>Várlak</i>	(téged/	<i>titeket).</i>
vár+lak	tég+ed	ti+teket
čakať+[(ASg1)-(PSg2–Pl2)]	ty+Acc	vy+Acc
„Čakám“	„tá“	„vás“

Vyjadrenie agensa a paciensa spoločnou relačnou morférou nie je výnimočné. Autori publikácie WALS¹⁰ preskúmali z tohto aspektu 378 jazykov a došli k týmto záverom:

V prípade 82 jazykov sa osoba vôbec nevyjadruje osobitnou slovesnou morférou (NoPM).

V 73 prípadoch sa slovesnou morférou vyjadruje agens (A).

so zvrtným významom, to znamená, že agens a paciens sú identické, napr. *mosakodik* („umýva sa“), *borotválkozik* („holí sa“). Teda sufix *-ik* má význam „seba“. Sufix *-ik* bol pravdepodobne pôvodne derivačnou morférou mediálnych slovies. Pri takto odvodených slovesách podmet vety nie je agensom, ale paciensom. Neskôr sa táto morféma používala na odvodzovanie intranzitívnych slovesných tvarov od tranzitívnych. Tento sufix *-ik* sa nachádza v reflexívnych slovesách. Podrobnejšie o tom v časti o ikovom časovaní.

⁹ Existujú aj slovesá s mediálnym významom bez osobitnej morfémy, gramatický podmet pri týchto slovesách nie je agens, ale paciens. Tieto slovesá sa časujú podľa neurčitého konjugačného typu. Mediálne slovesá, v prípade ktorých sa mediálnosť vyjadruje osobitnou morférou, sa časujú, resp. časovali podľa osobitného konjugačného typu. O tom podrobnejšie v časti o ikovom časovaní.

¹⁰ WALS = World Atlas of Language Structures

V 24 prípadoch sa slovesnou morférou vyjadruje iba *paciens* (P).

V 6 prípadoch sa slovesnou morférou vyjadruje buď *agens*, alebo *paciens* (A/P).

V 193 prípadoch sa slovesnou morférou vyjadruje *agens* i *paciens* (AP) (Haspelmath et al., 2005, s. 426).

Autori z tohto vyvodili záver, že paralelné kódovanie *agensa* a *paciensa* slovesným tvarom je mimo Eurázie najviac rozšíreným modelom. Zvlášť frekventovaný je v Severnej Amerike, v Novej Guinei a v Austrálii¹¹ (Haspelmath et al., 2005).

Počet jazykov typu AP je však v skutočnosti vyšší, ako sa uvádza v uvedenej publikácii, preto je možné k údajom WALS doplniť ďalšie prípady. Z 22 živých ural-ských jazykov boli do databázy zaradené iba tri: fínčina, nenečtina a maďarčina, resp. v textovej časti sú uralské jazyky zaradené medzi jazyky typu A (osobitnou morférou sa vyjadruje iba *agens*). Na mape je maďarčina správne označená ako jazyk typu AP, nenečtina a fínčina však ako jazyky typu A. Nenecký jazyk je označený ako jazyk typu A napriek tomu, že v ňom existuje konjugácia so súčasným kódovaním *agensa* a *paciensa*. Okrem neneckého jazyka sem možno zaradiť aj ďalšie severné samodijské jazyky, ako aj mordvinské a obsko-ugorské jazyky (Keresztes, 1998 – 99, s. 90; Körtvély, 2006, s. 79; Nikolaeva, 2014, s. 79 – 80).

2. IKOVÉ ČASOVANIE

V prípade ikového časovania gramatickým podmetom vety nie je *agens*, ale *paciens* a relačnou morférou sa vyjadruje *paciens*.

(10)

<i>Péter</i>	<i>fát</i>	<i>tör:</i>
Péter+0	fá+t	tör+0+0
Peter+Nom	drevo+Acc	lámat'+Praes+VxSg3
„Peter láme drevo.“		

(11)

<i>A fa</i>	<i>törík.</i>
a fa+0	tör+0+ik
Určitý člen drevo+Nom	lámat'+Praes+MedVxSg3
„Drevo sa láme.“	

Maďarské ikové časovanie bolo pôvodne mediálno-reflexívnym časovaním. Mediálno-reflexívny význam sa v rôznych jazykoch sveta vyjadruje trojakým spôsobom:

¹¹ „The dominant pattern of person agreement in every area except Eurasia. It is particularly common in North America, New Guinea, and Australia“ (Haspelmath et al., 2005, s. 415).

- 1) mediálno-reflexívny význam slovesa sa nevyjadruje osobitnou gramatickou morférou, napr. anglické *I open the door* (,Otvorím dvere‘) ~ *The door opens* (,Dvere sa otvárajú‘);
- 2) v niektorých jazykoch sa reflexívne a mediálne slovesá od seba nerozlišujú formálne, to znamená, že reflexívne a mediálne slovesné komplexy majú rovnakú gramatickú štruktúru, napr. nemecké *Er sieht sich* (,vidí seba‘) ~ *er fürchtet sich* (,bojí sa‘). Sem patria maďarské slovesá na *-ik*, ktoré môžu mať mediálny význam, napr. *esik* (,prší, padá‘) alebo reflexívny význam *mosak-szik* (,umýva sa‘);
- 3) jazyky, v ktorých na kódovanie reflexívneho, resp. mediálneho významu slúžia formálne odlišné gramatické elementy:
 - a) tieto dva elementy sú etymologicky príbuzné, pozri ruské *себя* vs. *-ся*: *Он утомил себя* (,unavil sa‘) ~ *Он утомился* (,unavil sa‘); podobne slovenské *seba* vs. *sa*.
 - b) tieto dva elementy etymologicky nesúvisia, napríklad maďarské *maga* vs. *-ik*: *esik* (,prší, padá‘) má mediálny význam ~ *leforrázza magát* (,obariť sa‘) má reflexívny význam (Körtvély, 2006, s. 84 – 85).

Tzv. ikové slovesá v maďarčine nikdy nemali a ani dnes nemajú kompletnú paradigmu. V paradigme chýbajú tvary množného čísla, ikové časovanie sa v súčasnej maďarčine odlišuje od neurčitého časovania len v prítomnom čase v 1. a 3. osobe singuláru (vo všetkých troch spôsoboch): 1. osoba singuláru nemá príponu *-k* ako v prípade neurčitého časovania, ale príponu *-m* ako v prípade určitého časovania, ďalej 3. osoba singuláru, ktorá má v neurčitom časovaní nulovú morfému, má v ikovom časovaní zakončenie na *-ik*. Pôvodne mala aj 2. osoba singuláru samostatnú morfému (*-l*), v súčasnosti sa táto morféma pripája k slovesám z fonologických, a nie morfológických dôvodov. V neurčitom časovaní sa v 2. osobe singuláru používa relačná morféma *-sz* a keďže v prípade slovies s koreňovou morférou zakončenou na *-s/-sz/-z/-dz* tvoria dve po sebe nasledujúce sykavky (posledná spoluhláska koreňovej morfémy + relačná morféma *-sz*) foneticky nežiaducu kombináciu, namiesto relačnej morfémy *-sz* sa oveľa častejšie používa morféma *-l*. Morféma *-ik* bola v 3. osobe singuláru v ikovom časovaní pravdepodobne pôvodne mediálna (reflexívna) derivačná morféma, slovesá s touto derivačnou morférou vyjadrovali udalosť, teda pri týchto slovesách nie je podmet vety aktívnym agensom, ale paciensom, napr. *török* (,lámať sa‘), *esik* (,pršať, padať‘), *fázik* (,mrznúť, niekomu je zima‘). Pri svojom vzniku mohla byť iková paradigma používaná len v prípade intransitívnych slovies. Počas vývoja maďarského jazyka morféma *-ik* slúžila neskôr aj na tvorenie intransitívnych tvarov z tranzitívnych slovies, alebo aspoň sa týmto smerom uberal vývoj paradigmy v pramaďarskom období (do roku 1000), napr. *Mit csinál?* (,Čo robí?‘) – *Eszik* (,Je.‘).

3. VZŤAHNEURČITÉHO/URČITÉHOAMEDIÁLNO-REFLEXÍVNEHO ČASOVANIA V MAĎARSKOM JAZYKU

Počas vývoja maďarského jazyka sa postupne vytvoril a ustálil kompletný systém určitého časovania, to znamená, že jeho aplikácia nespôsobuje žiadne problémy rodeným hovoriacim z hľadiska jazykovej správnosti týchto tvarov. Ikové časovanie existovalo vždy v jednotnom čísle a paralelne s ustálením určitej konjugácie postupne stratilo význam a v polovici 17. storočia sa na veľkej časti maďarského jazykového územia už nepoužívalo (Simonyi, 1906, s. 41 – 44). Na začiatku 19. storočia, v období tzv. obnovy jazyka, obnovitelia jazyka toto časovanie oživil ako prvok charakterizujúci spisovný (písaný) jazyk a neskôr štandardnú varietu maďarského jazyka.¹² To znamenalo, že tvary singuláru ikového časovania sa chápali ako prejav knižnosti, „vycibreného“ štýlu charakteristického pre vzdelaných ľudí, pričom sa už na začiatku 19. storočia vytratil z bežnej reči, dokonca aj vo väčšine nárečí už tieto tvary zanikli. Od druhej polovice 19. storočia si ľudia tieto tvary – okrem tvaru 3. osoby singuláru (-ik) – osvojili väčšinou počas školského vzdelávania. Lingvista Zsigmond Simonyi charakterizoval ikové časovanie v roku 1906 takto:

„Révai¹³ a jeho stúpenci zapríčinili, že novší spisovný a školský jazyk sa veľmi vzdialil od živej reči. Révai chcel oživiť krásnu dôslednosť príznačnú pre starý jazyk a zároveň odstrániť zdanlivé nepravidelnosti v súčasnom jazyku. Táto reforma, táto krásna pravidelnosť – podobne, ako všetky novoty a pekné veci – sa veľmi zapáčili obnoviteľom jazyka. [...] Pridali sa k Révaiovým pravidlám, ktoré sa za niekoľko desaťročí rozšírili v beletrii, na začiatku 30. rokov [19. storočia – dopl. IK] aj Akadémia [vied – dopl. IK] začala podporovať gramatické novinky novátorov, a od toho času je to jediným panujúcim a spásnym učením aj v školách“ (podľa Simonyi, 1906, s. 51).

Sám Révai bol presvedčený o tom, že predovšetkým škola má za úlohu naučiť žiakov, aby namiesto „nesprávnych“ tvarov používali správne, t. j. tie, ktoré sám považoval za správne (napr. *eszem* namiesto *eszek*, 'jem'):

¹² V tomto príspevku používame termín štandardná varieta (maďarského jazyka) v zmysle, ako je to zaužívané v maďarskej jazykovede. V slovenskej jazykovednej terminológii sa na pomenovanie tejto variety používa spisovný jazyk (podľa klasifikácie J. Horeckého), resp. spisovný jazyk v užšom slova zmysle (podľa J. Dolníka).

¹³ Miklós Révai (1750 – 1807) člen rehole piaristov, lingvista, od roku 1802 profesor maďarského jazyka na peštianskej univerzite. Jeho gramatika maďarského jazyka (*Elaborator Grammatica Hungarica*) mala veľký vplyv na ďalší vývoj maďarskej jazykovedy. Keďže sa Révai zaoberal historickou jazykovedou, v maďarskom pravopise (I. zväzok gramatiky) presadzoval tzv. etymologický princíp namiesto fonetického. Druhý zväzok gramatiky je venovaný výlučne konjugácii, v tejto časti opisuje Révai aj ikové časovanie.

„[...] v súčasnosti vyučovanie jazyka našej domoviny v školách je zavedené zákonom. Kiežby tento zákon spútal všetkých Maďarov rovnako, aby sa pre svoje staré predsudky nevyhýbali učeniu sa [maďarčiny – dopl. IK] pre svoje staré predsudky! Tak sa potom naša mládež vďaka vernej húževnatej práci majstrov už v ranom veku učí lepšie veci, aby sa konečne obmedzil a pomaličky aj skončil výskyt tých chýb, ktoré sú pre častý výskyt [ikových – dopl. IK] slovies v reči také časté a také strašné; a aby samotný ľud bol navrátený k starým správnym zvykom.“ (podľa maďarského prekladu Bánócziho, 1879, s. 352; originálny latinský text: Révai, 1806, s. 938 – 939).

Rozdiely medzi hovorovým jazykom a gramatickými tvarmi, ktorých používanie sa vo vyučovaní gramatiky vyžaduje, sú príčinou toho, že používanie alebo nepoužívanie tvarov ikového časovania bolo a ešte aj v súčasnosti je vhodným nástrojom jazykovej diskriminácie. Pre súčasných používateľov jazyka je „správne“ používanie ikového časovania – s výnimkou 3. osoby singuláru (napr. *késik*) – problematické, platí to najmä pre tvar 1. osoby singuláru.

V ďalších tabuľkách uvádzame súčasné paradigmy slovies v prítomnom čase.

1. Prítomný čas, oznamovací spôsob¹⁴

Tabuľka č. 2: Časovanie slovies *vár* (‘čakať’), *látszik* (‘vidno, niečo je vidieť’) a *lakik* (‘bývať’) v oznamovacom spôsobe

A	Neurčité časovanie	Určité časovanie		Mediálno-reflexívne (ikové) časovanie
		P=Sg3~P13	P=Sg2~P12	
Sg1	<i>várok</i>	<i>várom</i>	<i>várlak</i>	<i>⁹látszom/(látszok)</i>
Sg2	<i>vársz/nézel</i>	<i>várod</i>	-	<i>látszol/*lakol</i>
Sg3	<i>vár</i>	<i>várja</i>	-	<i>látszik</i>
P11	<i>várunk</i>	<i>várjuk</i>	-	<i>(látszunk)</i>
P12	<i>vártok</i>	<i>várjátok</i>	-	<i>(látszotok)</i>
P13	<i>várnak</i>	<i>várják</i>	-	<i>(látszanak)</i>

¹⁴ Legenda k tabuľkám: ? = rozkolísané používanie; * = v súčasnosti sa používa iba v knižnom štýle, používa ho málo hovoriacich, resp. sa nepoužíva vôbec; v súčasnej komunikačnej praxi relačná morféma je identická s relačnou morféomou neurčitého časovania; v zátvorke sú uvedené nesamostatné tvary mediálno-reflexívneho časovania, ktoré sú identické s tvarmi neurčitého časovania). + pôvodný, z hľadiska hodnotenia gramatickej správnosti v súčasnosti problematický tvar, v súčasnosti: *laksz*.

2. Prítomný čas, podmieňovací spôsob

Tabuľka č. 3: Časovanie slovíes *vár* (,čakať“) a *látszik* (,vidno, niečo je vidieť“) v podmieňovacom spôsobe

A	Všeobecné časovanie	Determinačné časovanie		Mediálno-reflexívne (ikové) časovanie
		P=Sg3~Pl3	P=Sg2~Pl2	
Sg1	<i>várnék</i>	<i>várnám</i>	<i>várnálak</i>	<i>*látszanám/(látszanék)</i>
Sg2	<i>várnál/néznél</i>	<i>várnád</i>	-	<i>látszanál</i>
Sg3	<i>várna</i>	<i>várná</i>	-	<i>*látszanék/(látszana)</i>
Pl1	<i>várnánk</i>	<i>(várnánk)</i>	-	<i>(látszanánk)</i>
Pl2	<i>várnátok</i>	<i>(várnátok)</i>	-	<i>(látszanátok)</i>
Pl3	<i>várnának</i>	<i>várnák</i>	-	<i>(látszanának)</i>

3. Prítomný čas, rozkazovací spôsob

Tabuľka č. 4: Časovanie slovíes *vár* (,čakať“) a *látszik* (,vidno, niečo je vidieť“) v rozkazovacom spôsobe.¹⁵

A	Všeobecné časovanie	Determinačné časovanie		Mediálno-reflexívne (ikové) časovanie
		P=Sg3~Pl3	P=Sg2~Pl2	
Sg1	<i>várjak</i>	<i>várjam</i>	<i>várjalak</i>	<i>*látsszam¹⁵/(látsszak)</i>
Sg2	<i>várj-várjál</i>	<i>várjad</i>	-	<i>látsszál</i>
Sg3	<i>várjon</i>	<i>várja</i>	-	<i>*látsszék/(látsszon)</i>
Pl1	<i>várjunk</i>	<i>várjuk</i>	-	<i>(látsszunk)</i>
Pl2	<i>várjatok</i>	<i>várjátok</i>	-	<i>(látsszatok)</i>
Pl3	<i>várjanak</i>	<i>várják</i>	-	<i>(látsszanak)</i>

4. POUŽÍVANIE IKOVÉHO ČASOVANIA VO VEKOVEJ SKUPINE 15 – 18-ROČNÝCH

V roku 2017 Angelika Gálová realizovala obsiahly dotazníkový prieskum, v ktorom porovnávala používanie týchto tvarov v jazykovej praxi stredoškolskej mládeže v Maďarsku a na Slovensku. Dotazník obsahoval päť otázok, ktoré boli zamerané na ikové časovanie. Dve otázky sa týkali tvarov 1. osoby singuláru v rozkazo-

¹⁵ *látsszam* = *látsz+j+am* [V+Imp+VxSg1]

vacom spôsobe a dve v oznamovacom spôsobe, jedna otázka sa vzťahovala na prípadné ikové časovanie „neikového“ slovesa, teda išlo o skúmanie javu hyperkorektnosti. Do prieskumu bolo spolu zapojených 819 respondentov, z toho jednu skupinu (N=540) tvorili maďarskí stredoškóľáci zo Slovenska, druhú (N=279) stredoškóľáci z Maďarska. Výskumné zistenia ohľadne používania tvarov ikového časovania zhrnieme v ďalšej časti (p. tiež Gál, 2020, s. 89 – 97).

Odpovede respondentov by sa mali teoreticky nachádzať medzi dvoma krajnými pólmi: na jednej strane by si respondenti vo všetkých prípadoch zvolili „správne“ tvary, to znamená, že v prípade ikových slovies by uvádzali tvary *viselkedjék* („nech sa správa“), *egyék* („nech je“) – 3. osoba singuláru v rozkazovacom spôsobe; *alszom* („spím“), *elkéssem* („meškám“) – 1. osoba singuláru v oznamovacom spôsobe; v prípade „neikového“ slovesa by uviedli tvar *edzek* („trénujem“) – 1. osoba singuláru v oznamovacom spôsobe.¹⁶ Druhý pól predstavujú „nesprávne“ tvary, to znamená, že respondenti by ani v jednom prípade nepoužili ikové časovanie: v 1. osobe singuláru v rozkazovacom spôsobe by uviedli tvary *viselkedjen*, *egyen*, v oznamovacom spôsobe zas *alszok*, *elkések*, zároveň v prípade intranzitívneho, avšak „neikového“ slovesa *edz* by – čisto teoreticky – uviedli hyperkorektný tvar *edzem*.

V skutočnosti možno odpovede respondentov zaradiť do nasledovných skupín:

- a) Nie všetci respondenti uviedli vo svojich odpovediach slovesá v súlade so zadáním v otázke: odpovede 9,7 % (27 žiakov) respondentov z Maďarska a 16,2 % (87 žiakov) zo Slovenska neboli hodnotiteľné, lebo obsahovali iné, napr. neikové sloveso.
- b) V slovenskej, ale ani v maďarskej vzorke sa nenašiel respondent, ktorý by vo všetkých svojich odpovediach používal dôsledne tvary ikového časovania.
- c) Čo sa týka tvarov rozkazovacieho spôsobu, len štyria respondenti použili tvar ikového časovania:
 - a. traja respondenti zo Slovenska, tí však dôsledne uplatňovali ikové časovanie aj v prípade tvarov oznamovacieho spôsobu (*viselkedjék/egyen/alszom/edzem/elkéssem*);
 - b. jeden respondent z Maďarska, ktorý ako jediný v celej vzorke použil tvar *egyék*, zároveň však pri ostatných ikových slovesách používal relačné morfémy neurčitého časovania.

¹⁶ Sloveso *edz* je prechodné sloveso, používa sa však aj bez predmetu, podobne ako slovenské sloveso *trénovať*, napr.: tranzitívne použitie: *Mától én edzem a csapatot.* („Odo dneška ja trénujem mužstvo.“); intranzitívne použitie: *Holnap reggel nyolctól edzek.* („Zajtra ráno trénujem od ôsmej.“). V dotazníku išlo o intranzitívne používanie slovesa, teda malo by sa uplatňovať neurčité časovanie. Uprednostňovanie tvaru *edzem* možno vysvetliť snáď tým, že v bezpredmetovom používaní sa môže interpretovať ako reflexívne sloveso, teda vo význame „trénujem seba“, napr. *Minden nap edzem magam.* („Každý deň trénujem (seba)“). Ako už bolo povedané, reflexívne slovesá v maďarčine majú sufix *-ik*, podobne ako ikové slovesá.

- d) Asi 4 % respondentov – v maďarskej vzorke 9 žiakov (3,2 %), v slovenskej vzorke 21 žiakov (3,8 %) – použili ikové časovanie iba v oznamovacom spôsobe, v rozkazovacom spôsobe uplatňovali relačné morfémy neurčitého časovania.
- e) V obidvoch skupinách respondentov tvorili väčšinu tí, ktorí uplatňovali výlučne „neikové“ tvary, teda všetky slovesá časovali podľa neurčitého časovania (HU: 58,9 %, 159 žiakov; SK: 44,5 %, 217 žiakov). V prípade respondentov zo Slovenska možno nižšie čísla vysvetliť snád' tým, že v tejto skupine bolo veľa žiakov (23,8 %), ktorí aj v prípade intransitívneho, ale neikového slovesa *edz* v 1. osobe singuláru oznamovacieho spôsobu použili relačnú morfému *-m* (*edzem*) príznačnú pre ikové časovanie. Výskyt tohto hyperkorektného tvaru bol v skupine stredoškôľákov z Maďarska oveľa nižší (9,6 %).
- f) Ďalšie zistenia:
 - a. V rozkazovacom spôsobe sa tvary ikového časovania vyskytli v minimálnej miere – to platí pre obidve skupiny (3 respondenti zo slovenskej, 1 respondent z maďarskej vzorky).
 - b. V oznamovacom spôsobe u obidvoch slovies použilo tvary ikového časovania 8,9 % respondentov z Maďarska a 14,0 % respondentov zo Slovenska.
 - c. V skupine stredoškôľákov zo Slovenska o 12 % viac respondentov uplatňovalo štandardné tvary ikového časovania niektorého z dvoch slovies ako v skupine stredoškôľákov z Maďarska (HU = 34 %, SK = 46,2 %).

Z výsledkov dotazníka chceme osobitne vyzdvihnúť dve zistenia:

1. V prípade slovies zaradených do dotazníka asi polovica opýtaných vôbec nepoužíva ikovú paradigmu, pri druhej polovici respondentov možno hovoriť iba o čiastočnej paradigme, keďže tvary ikového časovania používajú len príležitostne; pri niektorých slovesách je najčastejšie uplatňovanou stratégiou nepoužívať relačné morfémy typické pre ikové časovanie vôbec.

2. Napriek tomu je u respondentov zo Slovenska evidentný trend uprednostňovať relačnú morfému ikového časovania v 1. osobe singuláru (*-m*) aj pri slovesách, ktoré nepatria do skupiny ikových slovies.

Môžeme si teda položiť otázku, čím možno vysvetliť uvedené zistenia, t. j. pomerne frekventované odpovede, v ktorých sa ikové slovesá vyskytujú bez štandardných relačných morfém, resp. štandardnejšie odpovede respondentov zo Slovenska.

Aby sme mohli zodpovedať tieto otázky, analyzovali sme niektoré sociologické charakteristiky tých respondentov, v odpovediach ktorých sa vôbec nevyskytli štandardné tvary ikového časovania. V prípade respondentov z Maďarska (N=159) sme skúmali najvyššie školské vzdelanie rodičov, kým u respondentov zo Slovenska (N=217) materinský jazyk, vyučovací jazyk absolvovaných škôl, ako aj najvyššie školské vzdelanie rodičov. Výsledky uvádzame v nasledujúcich tabuľkách:

Tabuľka č. 5: Používanie „neikových“ tvarov namiesto „ikových“ u respondentov z Maďarska a najvyššie dosiahnuté vzdelanie rodičov

	Základné vzdelanie			Stredoškolské vzdelanie			Vysokoškolské vzdelanie		
	Spolu	„neikoví“	%	Spolu	„neikoví“	%	Spolu	„neikoví“	%
Matka	20	12	60,0	146	85	58,2	113	12	10,6
Otec	8	4	50,0	174	100	57,4	94	24	25,5

Legenda:

Spolu = celkový počet respondentov – detí rodičov s daným (základným, stredoškolským alebo vysokoškolským) vzdelaním

„Neikoví“ = počet respondentov – detí rodičov s daným (základným, stredoškolským alebo vysokoškolským) vzdelaním, ktorí vo svojich odpovediach používali iba „neikové“ tvary, teda namiesto štandardných ikových tvarov uprednostňovali relačné morfémy neurčitého časovania

% = pomer počtu „neikových“ respondentov k celkovému počtu respondentov v danej skupine detí rodičov s daným (základným, stredoškolským alebo vysokoškolským) vzdelaním

Na základe prezentovaných údajov možno konštatovať, že viac ako polovica respondentov – detí rodičov so základným alebo stredoškolským vzdelaním nepoužíva ani jeden ikový tvar slovesa, kým v prípade detí rodičov s vysokoškolským vzdelaním je tento podiel oveľa nižší: 10,6 % v prípade matky a 25,5 % v prípade otca. To znamená, že u respondentov z Maďarska je používanie tvarov ikového časovania ovplyvnené stupňom dosiahnutého vzdelania rodičov.

Ďalej uvádzame údaje z odpovedí respondentov zo Slovenska v závislosti od vyučovacieho jazyka absolvovanej školy a materinského jazyka rodičov.

Tabuľka č. 6: Používanie „neikových“ tvarov namiesto „ikových“ u respondentov zo Slovenska a vyučovací jazyk absolvovanej školy, resp. materinský jazyk rodičov

	Slovenský vyučovací jazyk			Slovenský materinský jazyk		
	Spolu	„neikoví“	%	Spolu	„neikoví“	%
Matka	100	48	48,0	13	9	69,2
Otec	116	50	43,1	21	10	47,6

Legenda:

Spolu = celkový počet respondentov – detí rodičov, ktorí absolvovali školu/y s vyučovacím jazykom maďarským / slovenským, ktorí uviedli slovenský materinský jazyk

„neikoví“ = počet respondentov (detí rodičov – absolventov škôl so slovenským vyučovacím jazykom / rodičov so slovenským materinským jazykom), ktorí vo všetkých svojich odpovediach uviedli len „neikové“ tvary

% = pomer počtu „neikových“ respondentov k celkovému počtu respondentov v danej skupine žiakov

V prípade respondentov zo Slovenska možno konštatovať: skutočnosť, že rodičia niektorých žiakov neabsolvovali školy s vyučovacím jazykom maďarským, nemala vplyv na používanie tvarov íkových slovies. Z údajov totiž jednoznačne vyplýva, že väčšinu „neikových“ respondentov tvorili tí, ktorých rodičia absolvovali školy s vyučovacím jazykom maďarským (pripomenieme, že počet respondentov zo Slovenska bol 540). Jedine v prípade materinského jazyka matky sa zdá, že slovenský materinský jazyk matky mal vplyv na uprednostňovanie neikových tvarov respondentmi.

Tabuľka č. 7: Používanie „neikových“ tvarov namiesto „íkových“ u respondentov zo Slovenska a vyučovací jazyk absolvovanej školy, resp. materinský jazyk rodičov

	Základné vzdelanie		%	Stredoškolské vzdelanie		%	Vysokoškolské vzdelanie		%
	Spolu	„neikoví“		Spolu	„neikoví“		Spolu	„neikoví“	
Matka	7	2	28,5	351	132	37,6	177	38	21,5
Otec	5	1	20,0	384	154	40,1	147	56	38,1

Legenda:

Spolu = celkový počet respondentov – deti rodičov s daným (základným, stredoškolským alebo vysokoškolským) vzdelaním

„neikoví“ = počet respondentov – detí rodičov s daným (základným, stredoškolským alebo vysokoškolským) vzdelaním, ktorí vo svojich odpovediach používali iba „neikové“ tvary, teda namiesto štandardných íkových tvarov uprednostňovali relačné morfémy neurčitého časovania

% = pomer počtu „neikových“ respondentov k celkovému počtu respondentov v danej skupine detí rodičov s daným (základným, stredoškolským alebo vysokoškolským) vzdelaním

Z hľadiska dosiahnutého školského vzdelania rodičov je medzi skúmanými skupinami respondentov evidentný rozdiel: kým v skupine respondentov z Maďarska deti absolventov vysokých škôl používali menej neikových tvarov, v skupine respondentov zo Slovenska nie je možné zistiť podobnú tendenciu: respondenti skoro v rovnakom pomere uvádzali vo všetkých prípadoch neikové tvary – bez ohľadu na vzdelanie ich rodičov.

„Štandardnejšie“ odpovede respondentov zo Slovenska môžu byť zapríčinené dvoma faktormi. Vo vyučovaní predmetu maďarský jazyk sa na školách s vyučovacím jazykom maďarským na Slovensku evidentne uplatňuje ideológia jazykového štandardizmu¹⁷ a preskriptívny, teda normatívny prístup, pričom žiaci sa vo svojom jazykovom prostredí stretávajú s tvarmi typickými pre štandardnú varietu maďarské-

¹⁷ „Jazykový štandardizmus (1a) – ako všeobecnejšia jazyková ideológia presvedčenie, že štandardná varieta jazyka má výnimočné postavenie, je nezastupiteľným prostriedkom získavania vzdelanosti, je najdôležitejšou varietou, z jazykového hľadiska je vyspelejšou ako iné variety, je meradlom správnosti, je nevyhnutná pre spoločenský vzostup, preto je elementárnym záujmom každého človeka jej osvojenie a používanie.“ (Lanstyák, 2016, s. 30)

ho jazyka len v obmedzenej miere (o tom podrobnejšie Vančo 2017, 2017a, 2019). Tento prístup k vyučovaniu maďarskej gramatiky môže spôsobiť vyšší pomer používania tvarov ikového časovania, pričom vo vernakulárnej variete¹⁸ väčšina žiakov škôl s maďarským vyučovacím jazykom abscentuje iková konjugačná paradigma. Potvrdzujú to aj výsledky nárečových výskumov, lebo v skúmaných lokalitách na Slovensku neboli dokumentované tvary ikového časovania.¹⁹ Negatívne hodnotenie používania neštandardných neikových tvarov ikových slovies vo vyučovaní znamená zároveň negatívne posudzovanie vernakulárnej variety žiakov. Negatívne hodnotenie niektorých prvkov rečového prejavu žiaka zo strany školy (= jazykovej moci) nabáda hovoriaceho, teda žiaka, uprednostňovať variantný tvar s vyššou prestížou, ktorý sa považuje aj za správnejší. Tento postoj mohlo spôsobiť frekventovanejšie používanie skúmanej relačnej morfémy, zároveň môže viesť k hyperkorekcii. Ako konštatuje Klára Sándorová, miera hyperkorekcie je priamo úmerná jazykovej neistote, ktorá je zas zapríčinená vo veľkej miere normatívnym (preskriptívnym) pohľadom na jazyk (Sándor, 2001, s. 248). Autorka zároveň poukazuje na to, že negatívne posudzovanie rečového prejavu je spojené aj s negatívnym hodnotením osobnosti žiaka: „Počas terénneho výskumu na školách sme si všimli, že ak podľa učiteľa/ky žiak povedal niečo ‚nesprávne‘, učiteľ/ka ho opravil/a a zároveň utrúsil/a nejakú negatívnu poznámku o iných schopnostiach žiaka. Napríklad keď žiak namiesto tvaru játszom (‚hrám sa‘) použil tvar játszok (‚hrám sa‘), učiteľ ho nielenže prerušil, ale poznamenal, že by mal rozprávať o obrázku ‚bohatšou fantáziou‘, pričom dieťa ani nemalo možnosť využívať svoju fantáziu.“ (Sándor, 2001, s. 249).²⁰

Štandardný ikový tvar *viselkedjék* (3. osoba singuláru v rozkazovacom spôsobe) sa v odpovediach respondentov zo Slovenska vyskytol iba výnimočne (spolu 3 prípady). Táto skutočnosť si zaslúži našu pozornosť najmä z toho dôvodu, že tento tvar (teda 3. osoba singuláru rozkazovacieho spôsobu v ikovej konjugácii) je v niektorých maďarských nárečiach na Slovensku (východné regióny) ešte stále živý, napriek tomu si ho respondenti zo Slovenska vybrali len v minimálnom počte. Dôvodom takéhoto jazykového správania respondentov môže byť skutočnosť, že bežný neikový variant *viselkedjen* nie je negatívne hodnotený zo strany jazykovej moci (škola, publikácie o jazykovej kultúre), to znamená, že v 3. osobe singuláru v rozkazovacom spôsobe nie je potrebné uplatňovať štandardné ikové časovanie, prípadne je možné, že sa žiaci vyhýbajú tomuto tvaru, lebo ho považujú za nárečový variant (o tejto problematike pozri bližšie napr. Pléh – Bodor, 2001).

¹⁸ Vernakulárna varieta je varieta jazyka, ktorú si dieťa osvojuje v domácom prostredí, od svojej matky, rodičov.

¹⁹ Distribúciu jednotlivých variantných tvarov možno sledovať na integrovaných mapách spracovaných programom Bihalbocs (o programe podrobnejšie pozri štúdiu K. Presinszkého v tomto čísle), ide o dvojice tvarov *iszom* ~ *iszok*, *innám* ~ *innék*, *aludjam* ~ *aludjak* (pozri: <http://www.bihalbocs.hu/mny-armnya/intterk.html>).

²⁰ Tento prístup zo strany pedagógov podrobne analyzuje Jánk (Jánk, 2019).

5. ZÁVER

V súčasnom maďarskom jazyku existujú tri konjugáčné paradigmy, z ktorých sa formálne odlišuje tzv. ikové časovanie. Používanie foriem tejto konjugácie je silne podporované kodifikáciou a opísané v klasických gramatikách deskriptívneho typu. V dôsledku toho sú aj vo vyučovaní gramatiky tieto formy uvádzané ako jediné správne, čo vytvára možnosť jazykovej diskriminácie hovoriacich (spolu s inými javmi v rámci konjugácie). V rámci prezentovaného výskumu sa zistilo, že maďarskí stredoškóľáci zo Slovenska sa viac snažia používať štandardnejší variant, ako ich rovesníci z Maďarska, keď majú pocit, že výber neštandardného variantu môže vyvolať negatívne hodnotenie. Na druhej strane nepoužívajú štandardný tvar ikového časovania, ak tento tvar nie je hodnotený jazykovou mocou (školou) ako tvar s nižšou prestížou, resp. ak ho hovoriaci považujú za nárečový prvok.

Bibliografia

BÁNÓCZI, József: Révai Miklós élete és munkái [Život a dielo Miklósa Révaiho]. Budapest 1879. 416 s.

BEREGSZÁSZI NAGY, Pál: Az ikben végződő magyar igékről, 's azoknak hajlásaikról [O slovesách so zakončením na -ik a o ich časovaní]. In: Tudományos Gyűjtemény, 1825, roč. 9, zv. 8, s. 46 – 76.

GÁL, Angelika: A szlovákiai magyar nyelvhasználat vizsgálata középiskolákban [Výskum používania maďarského jazyka na Slovensku na stredných školách]. Dizertačná práca. Nitra: UKF v Nitre 2020.

HASPELMATH, Martin: The grammaticization of passive morphology. In: Studies in Language, 1990, roč. 14, č. 1, s. 25 – 72.

HASPELMATH, Martin – DRYER, Matthew S. – GIL, David – COMRIE, Bernard (eds.): The World Atlas of Language Structures. Oxford – New York: Oxford University Press 2005. xv + 695 s.

JÁNK, István: Nyelvi előítélet és diszkrimináció a magyar tanári értékelésben [Jazykové predsudky a diskriminácia v hodnotení učiteľov maďarského jazyka]. UKF v Nitre 2019. 238 s.

KERESZTES, László: Gondolatok a mordvin determinatív igeragozás kialakulásáról [O vývine určitého časovania v mordvinskom jazyku]. In: Nyelvtudományi Közlemények, 1998 – 99, roč. 96, s. 90 – 105.

KÖRTVÉLY, Erika: Igeragozás [Konjugácia]. In: Uralisztika. Uráli nyelvészet. Red. K. Sipőcz – I. Kozmács. Budapest: Bölcsész Konzorcium 2006, s. 73 – 92.

LANSTYÁK, István: Jazykové ideológie (všeobecné otázky a glosár). Štvrtá, poopravená a doplnená verzia 2016. Dostupné na: https://fphil.uniba.sk/uploads/media/lanstyak_2016_jazykove-ideologie_27.01.2016.pdf [cit. 1. 2. 2021]

NIKOLAEVA, Irina: A grammar of Tundra Nenets. Mouton Grammar Library. Volume 65. Berlin/Boston: Walter de Gruyter GmbH 2014. 526 s.

PLÉH, Csaba – BODOR, Péter: Nyelvi szuperego és a stigmatizáció kérdése a magyar nyelvközösségben [Jazykové superego a otázka stigmatizácie v maďarskej jazykovej spoločnosti]. In: Thalassa, 2001, roč. 12, č. 1, s. 3 – 19.

RÉVAI, Miklós: *Elaboratio grammatica hungarica. Ad genuinam patrii sermonis indolem fideliter exacta, affiniumque lingvarum adminiculis locupletius illustrata. Volumen secundum.* Pestini: Typis Mathiae Trattner 1806. 1072 s.

SÁNDOR, Klára: „A nyílt társadalmi diszkrimináció utolsó bástyája”: az emberek nyelvhasználatára [„Posledná bašta otvorenej spoločenskej diskriminácie”: rečové prejavy ľudí]. In: Replika 2001, november, s. 241 – 259.

SIMONYI, Zsigmond: Az ikes ragozás története [Dejiny ikového časovania]. Nyelvészeti Füzetek 28. Budapest: Atheneum Irodalmi és Nyomdai Rt. 1906. 57 s.

TOLCSVAI NAGY, Gábor: Az ige a magyar nyelvben. Funkcionális elemzés [Sloveso v maďarskom jazyku. Funkčná analýza]. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 181. Budapest: Tinta Kiadó 2015. 140 s.

VANČO, Ildikó: A határon túli magyar tannyelvű és magyar tematikájú közoktatás [Školstvo s vyučovacím jazykom maďarským a maďarskou tematikou za hranicami Maďarska.]. In: A magyar nyelv jelene és jövője. Ed. G. Tolcsvai Nagy. Budapest: Gondolat Kiadó 2017a, s. 357 – 430.

VANČO, Ildikó: Nyelvtanítás és oktatás [Vyučovanie gramatiky a vzdelávanie]. In: Szélrózsa. Eds. A. Gróf – A. Kolláth – Sz. Szoták. Budapest: Termini Egyesület 2017b, s. 92 – 95.

VANČO, Ildikó: A szlovákiai magyar nyelvtanítás kihívásai [Výzvy výučby maďarskej gramatiky na Slovensku]. In: Új Pedagógiai Szemle, 2019, roč. 69, č. 5 – 6, s. 102 – 105.